

ƏDƏBİYYAT FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ İNTEQRASIYADAN İSTİFADƏ

Asya Bakirova,

*Təhsil Problemləri İnstitutunun aparıcı elmi
işçisi, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

Açar sözlər: standart, informasiya, təhsil, integrasiya, motivasiya, resurslar.
Ключевые слова: стандарт, информация, образование, интеграция, мотивация, ресурсы.

Key words: standards, information, education, integration, motivation, resources.

Təhsil proqramında mövzunun daha dərinlən mənimsənilməsi üçün integrasiya əsas məsələlərdən biri kimi təqdim edilir. Həmin proqramda integrasiya cədvəl şəklində verilir, məzmun, strategiya və qiymətləndirməyə dair bölmələr arasında sıx əlaqə yaradılır. Gənc nəslin elmi və bir şəxsiyyət kimi inkişaf edərək formalaşmasında ədəbiyyat dərslərinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Əlbəttə ki, öyrənməyi öyrədən, öyrəndiyini həyatda tətbiq edən, hərtərəfli təfəkkürə, dünyagörüşünə malik şəxsiyyət yetişdirmək üçün ədəbiyyat müəllimlərinin üzərinə çox böyük məsuliyyət düşür. Həç şübhəsiz, yeni dövrün tələblərinə cavab verən müasir dərslərlə müstəqil və məsuliyyətli pedaqoqi ustalıq əsaslanır. Tədris edilən mövzulara fənn kurikulumlarının tələbləri baxımından yanaşmaq, şagirdlərin müstəqil fikir söyləmələri, dərinlən düşüncələri, mühakimə yürütmələri üçün müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə etmək müəllimlərin ümumi vəzifəsidir.

Ona görə də bu yazımızda ədəbiyyat fənninin məzmun standartlarını daha səmərəli həyata keçirmək üçün dərslər zamanı integrasiyadan istifadə ön plana çəkildiyindən, belə dərsləri təşkil etmək ədəbiyyat müəllimindən ciddi elmi-metodik hazırlıq və

böyük zəhmət tələb edir. AXI, ədəbiyyat, daha doğrusu, bədii ədəbiyyat həyatın inkişafı, həyat hadisələri bu və ya digər şəkildə öz əksini bədii nümunədə tapır. Möhtəvatlıq və buradakı özünü göstərir.

Məlum olduğu kimi, integrativ üsuldan istifadə bir anlayış olaraq son dövrlərdə işlədilir və təlim prosesində istifadəsi tələb olunur. Integrasiya bədii materialın məzmunundadır, ədəbi-bədii nümunə də dərslərlərdə integrativ şəkildə verilir. Hər hansı bir ədəbi fakt bu və ya digər informasiya ilə əlaqələndirilərək, həmin faktın dəqiqliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də integrasiya dəqiq olmalıdır. Dəqiq olmayan integrativ fikir şagirdlərin biliyinin əhatəliliyinə kömək edə bilməz. Aydındır ki, integrativlik iki şəkildə özünü təsdiq edir: fənlərarası və fəndaxili əlaqələr əsasında – ona yaxın olan fənlərin integrasiyasında və ya xüsusən də fənnin daxilində məsələ öz həllini tapır. Ədəbiyyat elə bir fəndir ki, bütün fənləri, daha doğrusu, incəsənətin bütün sahələrini, eyni zamanda Azərbaycan dili, tarix, coğrafiya, həyat bilgisi, riyaziyyat, informatika, təsviri incəsənət və s. fənləri integrasiya edə bilər. Bu mənada dərslərimiz hazırlanarkən, ədəbiyyatımızın geniş imkanları

nəzərə alınır, şagirdlərin mədəni aləminin zənginləşməsinə, estetik zövqlərinin inkişafına, dünyagörüşlərinin formalaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsirli ola bilən mövzular salınır ki, tədris zamanı müəllimlərimizin belə mövzulara integrativ şəkildə yanaşması, təhlil aparması zəruridir. Ədəbiyyat tədrisində integrasiya, ilk növbədə, eyni sinifdə və müxtəlif siniflərdə söz sənəti, hər hansı mövzu, problem üzrə əlaqələndirilməsi başa düşülür. Həç şübhəsiz, təcrübə də onu göstərir ki, şagirdlər yeni bilik və bacarıqları əvvəl qazanılmış bilik və bacarıqlar zəminində mənimsədikdə, dediyimiz kimi, mövzu daha mükəmməl, daha dərinlən qavranılır, yaddaqalan olur, eyni zamanda dərslərin maraqlı və məzmunlu qurulması, onlarda tədqiqatçılıq meyillərinin yaranması üçün vacib şərt sayılır. Qazanılan bilik və bacarıqların əlaqələndirilməsində, fənn daxilində səpələnmiş faktların sistemləşdirilməsində, ədəbi materialların ayrı-ayrı tədris vahidlərində cəmləşdirilməsində integrasiya mühüm vasitədir. Təhsil islahatında reallaşan kurikulumda bu məsələ konseptual səmərəlilik standartlarına təmin olunmuş, fənn kurikulumlarında integrasiya imkanları nümunələrlə şərh edilmişdir. Əlbəttə ki, burada müəllimlərin təlim işini planlaşdırarkən konseptual səmərəlilik standartları istifadə etmək bacarığı tələb olunur.

Məsələn, VI sinifdə "Ədəbiyyat"dan Yusif Balasagunlunun "Qutadqou bilk-saadət" gətirən elm" mövzusu - 1.1.1. Müraciət zamanı sualları cavablandırır; 1.1.2. Dinlədiyi mətnə yeni informasiya ni müəyyən edir; 2.1.1. Öyrəndiyi yeni söz və ifadələrdən mövzuya uyğun istifadə edir; "Həyat bilgisi" - 3.1.1. Ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşmasına təsir edən amilləri dəyərləndirir; "Azərbaycan dili" - 4.1.1. Sağlam həyat tərzinin əsas şərtlərini fərqləndirir. "Informasiya" - 3.1.3. Proqramların müxtəlif variantlarla icrasını şərh edir; 3.1.1.

Internetdə sadə axtarışları icra edir" və s. fənlərin qeyd edilən standartları ilə integrasiya olunur.

Bu baxımdan müəllim ədəbiyyat dərslərində, hər hansı sinifdə olursa-olsun, yeni mövzunun qavranılmasına zəmin yaratmaq üçün əvvəlcədən integrativ əlaqə imkanlarını rəqləşdirməyə üzərində düşünərək dəqiqləşdirməli, dərslərin hansı mərhələsində hansı üsullardan istifadə cədvəli barədə düşünməlidir. Ədəbiyyatın digər fənlərlə əlaqəsi zamanı müəllim integrasiya olunan fənlərin ən azı orta səviyyədə bilməli və əlavə ədəbiyyatlar oxumalıdır ki, istənilən nəticəni əldə edə bilsin. Ona görə də müəllim yaradıcı olmalı, öz üzərində daima çalışmalıdır. Bu gün artıq qohum fənlərin yox, bir-birinə az da olsa, yaxınlığı olan fənlərin integrasiyası şagirdlərdə daha böyük marağa səbəb olur. Bütün bunları nəzərə alaraq, təcrübə kimi dinlədiyimiz bir dərslər nümunəsindən bəzi hissələri yazımızda əks etdirməyi lazım bilirik:

Mövzu: V sinifdə N.Gəncəvinin "Kərpickəsən kişinin nəstani" əsərinin təhlili

Standart: 1.2.2.; 1.2.4.; 1.1.2.; 3.1.3.
Məqsəd: Şagirdlərdə: 1. Yazılı və şifahi nitqi inkişaf edir. 2. Təhlil etmə bacarıqları təkmilləşir. 3. Əməyə və əməkçi insanlara qarşı məhəbbət hissi yüksəlir.

Integrasiya: Azərbaycan dili: 2.2.3.; 3.1.2.; Azərbaycan tarixi: 5.1.2.; Informatika: 3.3.2.

İş üsulu: Şəxsləndirmə, "Vənn diaqramı", müzakirə, rol oyunu.

Resurslar: Dərslər, iş vərəqləri, əyani vasitələr, kompüter, proyektor.

Dərslərin gedişi: Dərslərlə əlaqələndirmə ilə başlayırıq. Hər bir şagirdə əmək, zəhmət, həlallıq haqqında bir atalar sözünü söyləməsinə xahiş edirik.

1. Motivasiya
Proyektorla əvvəl dahi Nizaminin

portreti, sonra müxtəlif peşə sahiblərinin iş prosesindəki şəkilləri göstərilir. Şagirdlər slaydlara baxa-baxa həmin peşə haqqında məlumat verirlər. Onlara sual verilir ki, bu peşələri birləşdirən ümumi cəhət nədir? Şagirdlər düşünərək cavab verirlər ki, bu peşələri birləşdirən ümumi cəhət əməkdir. Sonra proyektorla Nizami Gəncəvinin əsərləri göstərilir. "Sirlər xəzinəsi" və mövzu haqqında qısa məlumat verilir.

Tədqiqat sualı

İnsan həyatında əməyin rolu nədən ibarətdir?

II. Tədqiqatın aparılması

Təpşiriş 1. N. Gəncəvinin "Kərpiçkəsən kişinin dastanı" şeirində tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətdən istifadə etməklə aydınlaşdırın.

Təpşiriş 2. Hekayənin mövzusuna aid plan qurun.

Təpşiriş 3. Mətnə iki mürəkkəb söz və iki antonim söz seçin. Əmək mövzusunda yazılmış şeirlərdən bir bənd yazın.

Mürəkkəb sözlər: kərpiçkəsən, bənd-bira, ac-tox, qoca-cavan və s.

Bələliklə, müəllim fənlər arasında inteqrasiya yaratmaqla dərsi yekunlaşdırır və qeyd edir ki, bəli, əmək insan xoşbəxtliyinin açaridir. Hər kəs öz həyatını əməyə bağlamalıdır. Dövlətimiz də əməyə, əmək adamlarına həmişə yüksək diqqət və qayğı göstərir.

Müəllim bilik və bacarıqları şagirdlərin iştirakı ilə müəyyən meyarlar üzrə qiymətləndirir və dərsdəki "Araşdırma müzakirə, yaradıcı iş" başlığı altında təklif olunmuş işin icrasını evə tapşırıq verir. Daha sonra integrativ yol seçərək dərş şagirdlərin ifasında "Sabahın ustaları" mahnısı ilə başa çatır və bununla da müəllim öz fənnin i Azərbaycan dili, musiqi, həyat biligi fənlərinin qovuşduğunda məqsədinə nail olur.

Başqa bir nümunə: Müəllim yuxarı siniflərdə N. Gəncəvinin tərcümeyi-halına

dair məlumat verərək inteqrasiya yolu ilə M. Ə. Rəsulzadənin "Azərbaycan şairi Nizami" adlı əsərində verdiyi məlumatdan da istifadə edə bilər. Fikrimizcə, M. Ə. Rəsulzadənin adı qeyd olan əsəri Nizami haqqında ən maraqlı tədqiqatlardandır. Bu əsərdə "Nizaminin tərcümeyi-halı" adlı xüsusi başlıq verilir. Həmin hissədə tədqiqatçı müxtəlif faktlara müraicət edərək, onun ömür boyu Gəncədə yaşadığı qənaətinə gəlir.

Biləyin inteqrasiyası müəllimdən müəyyən dərəcədə tədqiqatçılıq tələb edir. O, qarşıdakı dərstdə şagirdlərə çatdıracağı mövzu üzrə ciddi hazırlaşmalıdır. Onu da qeyd etməyi lazım bilir ki, inteqrasiya mövzu ilə bağlı müxtəlif mənbələrdəki məlumata bələd olmaq deyil, toplanan materialı nəzərdə tutulan sinfin səviyyəsində standartlarda reallaşdırmaq, sistemləşdirmək və onları şagirdlərə çatdırmaq üçün daha səmərəli metod bərsində düşünmək tələb edir. Inteqrasiya parakəndəliyə, sistemsizliyə yol vermək məniməməyə nəinki kömək etmir, əksinə bir qədər də çətinləşdirir.

Integrativ təşkil olunmuş dərş şagirdlərə öz yaradıcılıq bacarıqlarını, düşündüklərini həyata keçirmək imkanı qazandırır. Şagirdlər dərş prosesində sərbəst şəkildə öz fikir və mülahizələrini ifadə etməyi, əldə etdiyi təəssüratları yoldaşları ilə bölüşməyi bacarır. Ən əsası isə bu prosesdə şagirdlərdə idraki maraq və fəallıq artır, inkişaf edir. Ədəbiyyat fənni üzrə istənilən mövzu şagirdlərdən real həyatdan aldıkları bilik və bacarıqları integrativ dərş prosesində fəallandırılmasını tələb edir.

Müxtəlif mövzuların əlaqələndirilməsi öyrədilən materialların asan mənimsənilməsinə, obrazlı təfəkkürün inkişafına kömək edir. Bələ əlaqələndirmə noticəsində şagirdlər bir haqiqəti dərk edirlər ki, təbii və cəmiyyətdəki hadisələr bir-biri ilə əlaqəli şəkildə baş verir.

Bütün bunlardan sonra hər hansı fən-

nin tədrisində şagirdlər nəyi öyrəndiklərini bilmalı və bu dərstdən zövq alaraq şəxsiyyət kimi formalaşmağa istiqamətləndirilməlidirlər. Müəllim yaxşı nəticələrə nail olmaq üçün daim pedaqoji yenilikləri izləməli, metodiki hazırlığını, psixoloji fəaliyyətini yüksəltməyə say göstərməlidir. *

Rayçi: pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Q. Əmircanova

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Yeni təhsil proqramlarının (kurikulumların) təbiiqi məsələləri: Aydın Əhmədov, Ənvər Abbasov. Ümumi təhsildə inteqrasiya. Bakı: Mütərcim, 2014.
2. Əhmədov A., Abbasov Ə. Təhsilin prioritet istiqamətlərindən biri. //Azərbaycan məktəbi, 2014, № 5.
3. Mikayılov Ş., Bakirova A. Ümumi-təhsil məktəblərinin V-XI siniflərində ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: Naksuana, 2008.
4. Mikayılov Ş., Bakirova A. və b. Ədəbiyyat dərşlərində inteqrasiyadan istifadənin imkan və yolları. Bakı, 2006.
5. Muradova S. Tarix fənninin digər fənlərlə inteqrasiyası. //Kurikulum, 2012, №1.
6. Haqverdiyeva K. "Həyat biligi" fənnində integrativlik. //Kurikulum, 2008, №2.
7. Rahmankulova S. Təhsildə İKT-dən istifadə və inteqrasiya imkanları. //Kurikulum, 2013, № 1.
8. Abbasov Ə. Ümumi təhsil strategiyaları: bəzi psixopedaqoji xüsusiyyətlər. //Azərbaycan məktəbi, 2014, № 6.
9. Həsənlı B. Təhsilin inkişaf strategiyası və müasir dərşin təşkilı problemləri.

//Azərbaycan məktəbi, 2014, № 6.

A. Bekirova

Использование интеграции на уроках литературы Резюме

Интеграция играет большую роль в усвоении содержания образования, практическом применении теоретических знаний и формировании мировоззрения учащихся.

В статье раскрывается сущность интеграции. Интерактивное обучение служит для продуктивности уроков и активности учеников в учебном процессе. В статье еще дано интеграция предмета Литературы с другими предметами как – Азербайджанский язык, История Азербайджана, Информатика, Музыка и Познание мира и т.д.

A. Bekirova

Applying integration in teaching literature Summary

This article deals with the applying integration standards in teaching Literature and its effectiveness developing students' life skills. Integration develops students' theoretical knowledge into practice and scientific view to the life.

Today teaching literature required to integrate ICT skills or Music during learning process. This article presents different ways of integration into the classroom and motivates teachers and students for learning. The types of integration: inter-subject and intra-subject integration have been mentioned in this article and shown how to develop classroom activities effectively.